

Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ: ΧΩΡΟΣ ΤΑΦΙΚΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ ΣΤΟ ΝΕΟΛΙΘΙΚΟ ΟΙΚΙΣΜΟ ΑΥΓΗΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ

Γεωργία Στρατούλη, Σέβη Τριανταφύλλου,
Νίκος Κατσιακάριδης & Τάσος Μπεκιάρης

Εισαγωγή [SLIDE]

Η ταφική πρακτική στη Νεολιθική της Βόρειας Ελλάδας χαρακτηρίζεται από έντονη *πολυμορφία*. Ατομικές και συλλογικές ταφές, πρωτογενείς και δευτερογενείς ενταφιασμοί, όπως και καύσεις, αλλά και διάσπαρτα οστά έχουν αποκαλυφθεί σε νεολιθικές θέσεις κατά κύριο λόγο της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας. Παρόλο που ο κατάλογος των νεολιθικών ταφών έχει αυξηθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια, κυρίως λόγω των εκτεταμένων ανασκαφών σε νεολιθικές θέσεις τόσο της Κεντρικής και της Δυτικής Μακεδονίας, όσο και της Θεσσαλίας, το ταφικό αρχείο της ελληνικής νεολιθικής εξακολουθεί να θεωρείται σχετικά 'φτωχό', συγκριτικά με τον αριθμό των κατοίκων, που ζούσαν στους νεολιθικούς οικισμούς. Συνεπώς, τα ταφικά παραδείγματα, που έχουν εντοπιστεί, πρέπει, ίσως, να γίνονται αντιληπτά ως *εξαιρέσεις* στον τρόπο, που οι νεολιθικές κοινωνίες διαχειρίζονταν τους νεκρούς τους. Η διαχείριση της πλειονότητας των νεκρών μελών μιας νεολιθικής κοινότητας ενδεχομένως να πραγματοποιούταν με τρόπο, που δεν άφησε ευδιάκριτα κατάλοιπα στο αρχαιολογικό υλικό.

Σ' ένα γενικότερο επίπεδο ανάλυσης, εξετάζοντας το ταφικό αρχείο της ελληνικής Νεολιθικής σε σχέση με τον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο της Βαλκανικής, αλλά και της Ανατολίας, θα λέγαμε πως αυτό μοιάζει να διαφοροποιείται σημαντικά, τόσο ως προς την ποσότητα των σκελετικών καταλοίπων και τη συχνότητα των κτερισμάτων, όσο και ως προς την πολυπλοκότητα των ταφικών πρακτικών και τη διατύπωση ευδιάκριτων συμβολικών νοημάτων μέσα από αυτές. Στην περίπτωση της ελληνικής νεολιθικής, ενώ έχουν εντοπιστεί ταφές σε χώρους 'δημόσιου'/κοινοτικού'

χαρακτήρα, τα εκτεταμένα 'νεκροταφεία' φαίνεται να απουσιάζουν εκτός των νεολιθικών οικισμών (**extramural**), ενώ οι νεκροί συνοδεύονται σπάνια από κάποιο κτέρισμα. Η διαχείριση των νεκρών στο νεολιθικό Αιγαίο μοιάζει να σχετίζεται περισσότερο με τον οικισμένο χώρο, τουλάχιστον με βάση τα μέχρι τώρα γνωστά παραδείγματα. Ταφές εντοπίζονται κάτω από δάπεδα οικημάτων, ή σε σχέση με κάποιες κατασκευές τους, μέσα σε λάκκους σε ανοιχτούς χώρους μεταξύ κτισμάτων, αλλά και στις περιμετρικές τάφρους των οικισμών, ενώ ανθρώπινα οστά βρίσκονται διασκορπισμένα και στις επιχώσεις τους.

Η πρόσφατη ανασκαφική έρευνα στο Νεολιθικό Οικισμό της Αυγής Καστοριάς **[SLIDE]** τροφοδοτεί τη συζήτηση για τους τρόπους διαχείρισης των νεκρών στη νεολιθική της Βόρειας Ελλάδας με νέα αρχαιολογικά δεδομένα. Σε ανοιχτή περιοχή του νεολιθικού οικισμού αποκαλύφθηκαν 10 μικρά αγγεία, τα οποία περιείχαν μικρές ποσότητες καμένων ανθρώπινων οστών.

Η θέση

Η θέση βρίσκεται **[SLIDE]** στο κεντροδυτικό τμήμα του Νομού Καστοριάς, 7 χλμ. δυτικά από το Άργος Ορεστικό, και σε περιοχή με λοφώδες ανάγλυφο **[SLIDE]**. Πρόκειται για έναν 'εκτεταμένο' οικισμό **[SLIDE]** της Μέσης (περ. 5700-5300) και της Νεότερης Νεολιθικής (περ. 5300-4500), που αναπτύσσεται σε έκταση περίπου 50 στρεμμάτων και περιβαλλόταν από ένα σύστημα τάφρων **[SLIDE]**. Δύο διακριτές οικιστικές φάσεις έχουν εντοπιστεί, οι οποίες περιλαμβάνουν επιμέρους επεισόδια εγκατοίκησης:

Η κατώτερη φάση, η ΑΥΓΗ Ι **[SLIDE]**, χρονολογείται κυρίως στο δεύτερο μισό της 6ης χιλιετίας (Μέση Νεολιθική και πρώιμη Νεότερη Νεολιθική) και χαρακτηρίζεται από την παρουσία συμπαγών και εκτεταμένων οριζόντων από καμένα οικοδομικά κατάλοιπα, που αντιπροσωπεύουν την ανωδομή ορθογώνιων κτιρίων, που έχουν καταρρεύσει. Μεταξύ των οικοδομημάτων απαντούν εκτεταμένοι ελεύθεροι χώροι, που περιλαμβάνουν πλήθος πήλινων κατασκευών καθώς και πολλά αντικείμενα της καθημερινότητας των κατοίκων του οικισμού.

Η ανώτερη φάση, η ΑΥΓΗ II [SLIDE], τοποθετείται στην 5η χιλιετία (Νεότερη Νεολιθική) και χαρακτηρίζεται από τις θεμελιώσεις ευρύχωρων ορθογώνιων, κυρίως, κτιρίων, από την παρουσία πολλών λάκκων, θερμικών κατασκευών και διάφορων κινητών ευρημάτων.

Ο ταφικός χώρος [SLIDE]

Τα δέκα ταφικά αγγεία του Νεολιθικού Οικισμού της Αυγής εντοπίστηκαν σε ανοιχτή περιοχή στο κέντρο περίπου της θέσης. Ήταν τοποθετημένα σχεδόν σε ημικυκλική διάταξη [SLIDE], καταλαμβάνοντας έκταση μικρότερη των 3 μ². Με βάση τη στρωματογραφική ακολουθία, καθώς οι ραδιοχρονολογήσεις από τη συγκεκριμένη περιοχή εκκρεμούν, ο ταφικός χώρος της Αυγής χρονολογείται στην 5η χιλιετία, σε πρώιμη φάση της ΑΥΓΗΣ II. Από τη συγκεκριμένη αυτή φάση της ΑΥΓΗΣ II, που αντιπροσωπεύεται σε όλη σχεδόν την ανασκαμμένη έκταση του οικισμού, διασώζονται ελάχιστες πληροφορίες σχετικά με την οργάνωση του χώρου και την αρχιτεκτονική. Αντίθετα, υπάρχουν πολλές ενδείξεις, που παραπέμπουν στην άσκηση ποικίλων καθημερινών δραστηριοτήτων σε ανοιχτές περιοχές, όπως θερμικές κατασκευές, διατροφικά κατάλοιπα, μεγάλος αριθμός κινητών ευρημάτων, εργαλείων και άλλων αντικειμένων.

Τα δέκα μικρά αγγεία, που εντοπίστηκαν στη συγκεκριμένη περιοχή του οικισμού, περιείχαν [SLIDE], όπως έχει ήδη αναφερθεί, μικρές ποσότητες καμένων ανθρώπινων οστών. Το τελετουργικό της ταφικής πρακτικής στην Αυγή περιλάμβανε, καταρχήν, την αποτέφρωση του νεκρού, πιθανότατα σε κάποιο λάκκο [SLIDE] με τη χρήση μεγάλων ποσοτήτων καύσιμης ύλης, για να επιτευχθεί η τέλεια καύση της σωρού. Σύμφωνα με εθνογραφικές μαρτυρίες και πρόσφατες πειραματικές μελέτες, υπολογίζεται πως για την πλήρη καύση μιας σωρού –εννοείται με μέσα της προϊστορικής τεχνολογίας– απαιτούνταν τουλάχιστον 2 τόνοι καύσιμης ύλης, ενώ η καύση μπορεί να διαρκούσε περισσότερο και από 8 ώρες. Στην Αυγή, ο χώρος αποτέφρωσης δεν έχει εντοπιστεί, μάλλον, όμως, βρισκόταν σε απόσταση από τον οικισμό. Μετά το πέρας της καύσης, τα υπολείμματα των οστών του νεκρού παρέμεναν εκτεθειμένα για ικανό χρονικό διάστημα, ίσως και για 24 ώρες,

προκειμένου να κρυώσουν και να συλλεγούν. Ωστόσο, στην Αυγή, μόνο μια μικρή ποσότητα των καμένων οστών συλλέγανε και τοποθετούσαν μέσα στο αγγείο. Σε δύο μονάχα αγγεία [SLIDE] βρέθηκαν και καμένοι σπόροι, που πιθανώς τοποθετήθηκαν σ'αυτά μαζί με τα καμένα υπολείμματα του νεκρού. Σε ένα επόμενο στάδιο του τελετουργικού ταφής, τα αγγεία αποτέθηκαν στον συγκεκριμένο ταφικό χώρο [SLIDE] του νεολιθικού οικισμού. Να υπογραμμίσουμε εδώ, πως η επιλεγμένη αυτή περιοχή ήταν ο τελικός χώρος απόθεσης των ταφικών αγγείων, τα οποία ενδέχεται να είχαν μια πολύ πιο σύνθετη βιογραφία από αυτή, που είμαστε σε θέση να προσεγγίσουμε. Τα αγγεία τοποθετήθηκαν [SLIDE] στον ταφικό χώρο της Αυγής με το στόμιο προς τα επάνω και κάθε ένα καλύφθηκε με δύο ή τρεις στρώσεις από μεγάλα θραύσματα πήλινων σκευών, σχηματίζοντας μικρούς και χαμηλούς τύμβους [SLIDE], οι οποίοι δεν γνωρίζουμε, αν είχαν ιδεολογικό περιεχόμενο, ούτε αν ήταν ορατοί στην κοινότητα των ζωντανών. Τα καλυπτήρια όστρακα προέρχονται σε μερικές περιπτώσεις όλα από το ίδιο αγγείο [SLIDE], ενώ σε κάποιες άλλες περιπτώσεις ανήκουν σε περισσότερα από ένα αγγείο. Η θραύση αυτών των αγγείων ενδεχομένως να ήταν σκόπιμη και να αποτελούσε τμήμα του τελετουργικού ταφής [SLIDE].

Όλα τα ταφικά αγγεία του Νεολιθικού Οικισμού της Αυγής ανήκουν στον ίδιο στρωματογραφικό ορίζοντα (Στρώμα 2), αλλά δε βρέθηκαν όλα στο ίδιο βάθος. Ενδεχομένως, λοιπόν, να αντιπροσωπεύουν διαφορετικά επεισόδια εναπόθεσης, και επομένως το συγκεκριμένο τελετουργικό ταφής να επιβίωσε για κάποιο χρονικό διάστημα. Εντύπωση, επίσης, προκαλεί το γεγονός ότι τα περισσότερα αγγεία εντοπίστηκαν ανά ζεύγη, σχεδόν το ένα δίπλα στο άλλο και με μικρή διαφορά βάθους μεταξύ τους. Να σημειώσουμε, τέλος, πως όλα τα αγγεία ήταν ακέραια, με εξαίρεση τα δύο βαθύτερα [SLIDE], που, αν και βρέθηκαν σπασμένα μέσα στην επίχωση, το περιεχόμενό τους δεν είχε μετακινηθεί από την αρχική του θέση.

Το ανώτερο όριο του στρώματος μέσα στο οποίο εντοπίστηκαν τα ταφικά αγγεία έχει διαταραχθεί σημαντικά εξαιτίας της σύγχρονης άρσης [SLIDE], αλλά και της εντατικής χρήσης του χώρου κατά τις όψιμες περιόδους της ΑΥΓΗΣ II. Συνεπώς, δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε ούτε την αρχική

μορφή του ταφικού χώρου, ούτε σε πιο βαθμό έχουν επηρεαστεί τα περιεχόμενά του. Για παράδειγμα, δεν γνωρίζουμε, αν τα αγγεία ήταν τοποθετημένα σε έναν εντελώς ανοιχτό, ή σε έναν *οριοθετημένο* χώρο του Νεολιθικού Οικισμού, ούτε αν υπήρχε κάποιο σήμα στο χώρο, που να δήλωνε την παρουσία τους, όπως η ύπαρξη ενός μικρού τύμβου ή κάποιας άλλης κατασκευής. Να σημειώσουμε, πως η καλή διατήρηση τόσο των ίδιων των ταφικών αγγείων, όσο και των καλυπτήριων οστράκων τους, δηλώνει πως αυτά σκεπάστηκαν σχετικά γρήγορα και δεν έμειναν για καιρό εκτεθειμένα. Ωστόσο, δεν έχουμε ανασκαφικές ενδείξεις ότι ήταν θαμμένα σε κάποιο λάκκο. Τα παραπάνω ζητήματα **[SLIDE]** αναμένουμε ότι θα διευκρινιστούν στη πορεία της ανασκαφικής έρευνας στη συγκεκριμένη περιοχή του οικισμού (Περιοχή 6), η οποία βρίσκεται ακόμα σε σχετικά πρώιμο στάδιο. Συνεπώς, και τα ακριβή όρια του ταφικού χώρου παραμένουν ακόμα υπό διερεύνηση, καθώς υπάρχουν στοιχεία πως αυτός επεκτείνεται κι άλλο προς τα ανατολικά **[SLIDE]** και ενδεχομένως να περιλαμβάνει και άλλα στοιχεία, που να συνδέονται με το τελετουργικό ταφής.

Τα ταφικά αγγεία

Τα δέκα μικρά ταφικά αγγεία της Αυγής χαρακτηρίζονται από ποικιλομορφία. Ενδεικτικό για την ποικιλία του μεγέθους τους είναι το ύψος τους **[SLIDE]**, που κυμαίνεται από 3,0 εκ. (μικρογραφικό hole mouth jar) έως 13,0 εκ. (μικρό jar με λαιμό), ενώ τα περισσότερα έχουν ύψος από 7,5 έως 10,0 εκ.

Ακόμη, μεγάλη ποικιλία παρατηρείται στο σχήμα, αλλά και στην τελική επεξεργασία της επιφάνειάς τους **[SLIDE]**. Με μια πρώτη ματιά, φαίνεται ότι τα μικρά αυτά αγγεία μιμούνται μεγάλα «κλειστά» σκεύη, όπως αγγεία με λαιμό και ευρύ στόμιο (hole mouth jars), που είναι γνωστά από το σχηματολόγιο των κεραμικών κατηγοριών της Νεολιθικής Αυγής. Επίσης, το χρώμα της εξωτερικής επιφάνειας των αγγείων ποικίλλει από καστανό (4 αγγεία) και καστανοκόκκινο (4 αγγεία) ως κόκκινο (1 αγγείο), ενώ σε μια περίπτωση ένα κλειστό σφαιρικό αγγείο με λαιμό και πιθανώς αποκολλημένη λαβή ή απόφυση, είναι μελανοστεφές (black-topped). Ως προς την επεξεργασία της εξωτερικής επιφάνειας των αγγείων σημειώνουμε ότι 4 είναι λειασμένα και 6 στιλβωμένα **[SLIDE]**, ενώ διαφορές παρατηρούνται και στην τεχνική κατασκευής τους: τα περισσότερα έχουν κατασκευαστεί με την τεχνική

της «κουλούρας», στην οποία κουλούρες πηλού χρησιμοποιούνται για το χτίσιμο του αγγείου. Τα υπόλοιπα και μικρότερα αγγεία έχουν κατασκευαστεί με την «τσιμπητή» τεχνική, κατά την οποία ένας σβώλος πηλού πλάθεται με τα χέρια και μετασχηματίζεται σε αγγείο.

Μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση σχετικά με τη βιογραφία των ταφικών αγγείων είναι ότι μερικά φέρουν ίχνη φθοράς στην εξωτερική επιφάνεια της βάσης τους. Αυτό υποδεικνύει ότι τα συγκεκριμένα αγγεία είχαν χρησιμοποιηθεί και πριν την απόθεσή τους στον ταφικό χώρο. Αντίθετα, η τεχνική κατασκευής και η όπτηση κάποιων άλλων αγγείων υποδηλώνουν «βιαστική» παραγωγή τους [SLIDE], πράγμα που πιθανότατα σημαίνει ότι κατασκευάστηκαν για τη συγκεκριμένη και μόνο ταφική χρήση.

Αξίζει, τέλος, να σημειώσουμε [SLIDE] ότι κάθε ταφικό αγγείο είναι μοναδικό ως προς τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του. Όλα, όμως, φαίνεται να μιμούνται γνωστά σχήματα αγγείων του οικισμού, τα οποία η αρχαιολογική έρευνα τα συσχετίζει συνήθως με την αποθήκευση ή/και την ομαδική κατανάλωση της τροφής.

Τα σκελετικά υπολείμματα

Η μικρή ποσότητα οστών, που βρέθηκε στα ταφικά αγγεία της Αυγής, περιορίζει την ανάλυση όσον αφορά στις πληροφορίες, που μπορούν να εξαχθούν από τα καμένα οστά. Η πλειονότητα των σκελετικών καταλοίπων [SLIDE] υποδεικνύει με βάση το χρωματισμό, το βαθμό θρυμματισμού, αλλά και τον τύπο των ρωγματώσεων και των οστικών παραμορφώσεων, ότι αυτά είχαν καεί μαζί με τη σάρκα, αμέσως ή λίγες ώρες μετά το θάνατο του ατόμου. Όσον αφορά στις συνθήκες της καύσης [SLIDE], οι μακροσκοπικές ενδείξεις υποδεικνύουν ότι αυτή επιτεύχθηκε σε υψηλές θερμοκρασίες, που φαίνεται ότι είχαν ξεπεράσει ακόμη και τους 700° C για μεγάλο χρονικό διάστημα. Ο έντονος βαθμός θρυμματισμού των οστών οφείλεται πιθανότατα στη συνεχή αναμόχλευση των καμένων καταλοίπων τους –μάλλον με μακριές ξύλινες βέργες– για την αναζωπύρωση της πυράς κατά τη διάρκεια της καύσης. Η μορφολογία, το μέγεθος και η δομή των οστών [SLIDE] υποδεικνύουν ότι 6 από τις 10 ταφές ανήκουν σε ενήλικα άτομα, ενώ μόνο μία μπορεί να

αποδοθεί σε ανήλικο. Γενικά, ο έντονος βαθμός θρυμματισμού και η αποσπασματικότητα του σκελετικού υλικού δεν επιτρέπουν ούτε την αναγνώριση του φύλου, ούτε τον ακριβέστερο προσδιορισμό της ηλικίας θανάτου. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι όλα τα οστά σώζονται σε πολύ μικρά τμήματα και ότι σε 2 μόνο από τις 10 ταφές μπορούν να αναγνωριστούν ανατομικά κάποια οστά με ασφάλεια [SLIDE]. Είναι ενδιαφέρον, επίσης, πως δεν υπάρχει προτίμηση ανάμεσα σε κρανιακά και μετακρανιακά οστά, γεγονός που συνηγορεί στην υπόθεση της μη επιλεκτικής συλλογής συγκεκριμένων μερών του σκελετού.

Μια άλλη παράμετρος, που είναι άξια σχολιασμού, είναι το βάρος του αποτεφρωμένου υλικού. Είναι γενικά αποδεκτό στη σχετική βιβλιογραφία ότι το βάρος των υπολειμμάτων από την καύση ενός ενήλικου ατόμου ποικίλλει από 1000 έως 3600 γραμμάρια. Στη Νεολιθική Αυγή, το μικρό βάρος του αποτεφρωμένου υλικού, που σε αρκετές περιπτώσεις είναι λιγότερο από 10 γρ, σχετίζεται με την επιλεκτική περισυλλογή των καμένων καταλοίπων. Αξίζει να σημειωθεί ότι μόνο στις 3 από τις 6 ταφές, οι οποίες αποδίδονται σε ενήλικα άτομα, παρατηρείται μια σχετικά αυξημένη ποσότητα σκελετικού υλικού, δηλαδή της τάξεως από 90 μέχρι 165 γρ., η οποία και πάλι είναι σαφώς μικρότερη από την αναμενόμενη ποσότητα στην περίπτωση της συλλογής όλων των αποτεφρωμένων υπολειμμάτων μιας καύσης. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι -πιθανότατα μετά την ολοκλήρωση της καύσης και το σταδιακό σβήσιμο της πυράς- ακολουθούσε η σκόπιμη συλλογή μιας εξαιρετικά μικρής ποσότητας καμένων οστικών καταλοίπων ανεξαρτήτως μέρους του σκελετού.

Συζήτηση

Το ταφικό σύνολο καύσεων του Νεολιθικού Οικισμού της Αυγής δεν είναι ασφαλώς μοναδικό στη Νεότερη Νεολιθική της Βόρειας Ελλάδας. Αντίστοιχα ταφικά σύνολα έχουν αποκαλυφθεί και στο γειτονικό Λιμναίο Οικισμό του Δισπηλιού Καστοριάς, αλλά και στην Τούμπα της Κρεμαστής Κοιλιάδας Κοζάνης, ενώ πολύ γνωστά είναι τα νεκροταφεία καύσεων στη Πλατιά Μαγούλα Ζάρκου και στη Σουφλί Μαγούλα της Θεσσαλίας. Στην περίπτωση

της Τούμπας Κρεμαστής Κοιλιάδας, όπως και στην Πλατιά Μαγούλα Ζάρκου, αλλά και στη Σουφλί Μαγούλα, οι ταφικοί χώροι βρίσκονται εκτός του χώρου κατοίκησης. Αντίθετα, στην Αυγή η συγκέντρωση των καύσεων σε ταφικό χώρο εντός του οικισμού καθώς και η πολυπλοκότητα του τελετουργικού της ταφής απαιτούν περαιτέρω ανάλυση και ερμηνεία.

Ας υπογραμμίσουμε, καταρχήν, ότι μόνο ένα πολύ μικρό τμήμα των μελών της νεολιθικής κοινότητας της Αυγής επιλέχτηκε για να ενταφιαστεί **[SLIDE]** στον υπό συζήτηση καθορισμένο χώρο του οικισμού. Αδιαμφισβήτητα, η συγκεκριμένη ταφική πρακτική αποτελεί την *εξαίρεση* και *όχι τον κανόνα* για την ταφική συμπεριφορά της νεολιθικής κοινωνίας της Αυγής. Είναι πολύ πιθανό πως τα άλλα μέλη της κοινότητας δέχτηκαν διαφορετική μεταχείριση μετά το θάνατό τους. Να σημειώσουμε εδώ, πως μέχρι στιγμής δεν έχει εντοπιστεί κανένα άλλο ταφικό σύνολο στο Νεολιθικό Οικισμό της Αυγής. Εύλογα, λοιπόν, τίθεται το ερώτημα, για το ποια ήταν τα κριτήρια της επιλογής για ενταφιασμό των συγκεκριμένων νεκρών στον καθορισμένο χώρο του οικισμού. Ήταν άραγε τυχαία αυτή η επιλογή, ή μήπως υπήρχαν ιδιαίτεροι δεσμοί μεταξύ των συγκεκριμένων νεκρών, απόλυτα εμφανείς για τους νεολιθικούς κατοίκους της Αυγής και αόρατοι για εμάς? Εθνογραφικές μελέτες, πάντως, υποδεικνύουν πως ανάλογες επιλογές θα μπορούσαν να συνδέονται με πεδία, όπως είναι η γενεαλογία, η κοινωνική ταυτότητα, η ηλικία, ή ακόμη και ένας βίαιος ή αιφνίδιος θάνατος.

Ο θάνατος **[SLIDE]** αποτελεί γεγονός, που αναμφίβολα επηρέαζε τη νεολιθική κοινότητα και οι ταφικές τελετές θα μπορούσαν να ερμηνευτούν ως πεδία πραγμάτευσης νέων κοινωνικών ρόλων για τους ζωντανούς. Μέσα από πρακτικές *διαχείρισης του θανάτου* η κοινότητα των προγόνων επηρεάζει τη ζώσα κοινωνία, είτε με την επαλήθευση και ενίσχυση των ήδη δεδομένων κοινωνικών δεσμών, είτε με τη διαπραγμάτευση και εδραίωση νέων κοινωνικών ρόλων. Συνεπώς, η επιβίωση της μνήμης των θανόντων, ενδεχομένως, να ήταν ιδιαίτερα σημαντική στις επόμενες γενιές. Και στην Αυγή, λοιπόν, μέσω της συγκεκριμένης ταφικής πρακτικής, οι έννοιες της *προγονικότητας* και του *παρελθόντος* αποκτούν μια διακριτή υλική μορφή, και

επιβιώνουν, όχι απλά ως αόριστη *ανάμνηση*, αλλά ως *μνήμη* των εκλιπόντων. Τα ταφικά αγγεία θα μπορούσαν να ερμηνευτούν ως υλικά σύμβολα μνήμης, ενώ το πολύπλοκο τελετουργικό της ταφής, όπως και η τοποθέτηση των ταφικών αγγείων σε κεντρικό σημείο του οικισμού μαρτυρούν πως η μνήμη αυτή θα πρέπει να αφορούσε τουλάχιστον σε μια διευρυμένη ομάδα του οικισμού, αν όχι στο σύνολο των μελών της νεολιθικής κοινότητας. Επιπλέον, η ενσωμάτωση του ταφικού χώρου στο ζωντανό περιβάλλον του νεολιθικού οικισμού, μέσα στους χώρους καθημερινής δραστηριότητας, αποτελεί σαφέστατα μια συμβολική σύνδεση της ζωντανής κοινωνίας με το προγονικό της παρελθόν. Μέσω αυτής της σύνδεσης, οι κάτοικοι του νεολιθικού οικισμού τεκμηρίωναν πιθανότατα τη γενεαλογία τους και ισχυροποιούσαν τη σχέση τους με το χώρο, υπογραμμίζοντας τη σταθερή παρουσία τους και τη συνέχεια της ύπαρξής τους σε αυτόν **[SLIDE] [SLIDE]**.